

афіцыйнага зацвярджэння стаў агульнапрызнанай нормай у газетнай, вучэбна-педагагічнай і ўсёй культурна-грамадскай практыцы Беларусі. Граматыка Тарашкевіча падвяла пэўныя вынікі ў станаўленні нашай мовы, паклала пачатак стабілізацыі нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы, і, такім чынам, стварыла трывалую аснову для яе далейшай граматычнай распрацоўкі на ўсіх узроўнях.

Літаратура

1. *Колас Я.* Другое чытанне для дзяцей беларусаў. – Пецярбург: “Загляне сонца і ў наша аконца”, 1910.
2. *Тарашкевіч Б.* Беларуская граматыка для школ. – Вільня: Друкарня Марціна Кухты, 1918.

С.Я. Богущ

Аўтарскія наватворы як крыніца папаўнення літаратурнага слоўніка ў ацэнках даследчыкаў 20 – 30-х гг. XX ст.

У межах дыскусіі аб шляхах укладання слоўніка беларускай літаратурнай мовы ў 20 – 30-я гады XX ст. абмяркоўвалася пытанне аб месцы аўтарскіх наватвораў у лексічнай сістэме. Актуальнасць гэтай праблемы вынікала з усёй моўнай сітуацыі таго часу: пазбаўленая дзяржаўнай функцыі на працягу некалькіх стагоддзяў, беларуская мова мела недастаткова развіты пласт кніжнай лексікі. Ён не мог быць папоўнены толькі за кошт дыялектных крыніц, якія прызнаваліся прыярытэтнымі, і таму перад тагачаснымі лінгвістамі паўстала задача выпрацаваць адпаведныя моўныя сродкі. Апрача найбольш пашыранага спосабу запаўнення лексічных “прагалаў” – спосабу пазычання з іншых моў, – многія даследчыкі называлі таксама спосаб штучнага стварэння новых слоў, так званых аўтарскіх наватвораў. Пры гэтым крытэрыямі ацэнкі такіх лексічных адзінак былі адпаведнасць іх агульнаму ладу мовы, аўтарытэтнасць аўтара і грамадскае ўхваленне, прыманне ці непрыманне носьбітамі мовы новых слоў, ступень іх пашыранасці ў перыядычным друку.

Уладзімір Дубоўка ў артыкуле “Пра нашу літаратурную мову”, які ўяўляе сабой грунтоўны агляд тагачаснага стану і перспектывы развіцця беларускай літаратурнай мовы, вылучаючы неалагізмы як адну з крыніц папаўнення

лексічнага складу мовы, заахвочваў пісьменнікаў да іх стварэння. Аўтар адзначаў, што ўзнікненне новых слоў – вынік натуральнага развіцця мовы і характэрнае яно не толькі для літаратурнай, але і для народнай мовы. У. Дубоўка вылучаў чатыры асноўныя спосабы стварэння новых слоў у народнай мове [6, с. 179] і сцвярджаў, што падобным чынам неабходна ствараць словы і ў літаратурнай. У гэтым меркаванні У. Дубоўкі бачыцца непасрэдная сувязь пазіцыі аўтара з агульнай канцэпцыяй фарміравання беларускай літаратурнай мовы, прынятай на той час большасцю мовазнаўцаў, а менавіта – развіццё літаратурнай мовы на базе народнай, дыялектнай. У. Дубоўка пісаў (курсіў і асабліва сці правапісу арыгінала) : “...новатворы павінны быць лёгкімі для ўспрыманьня, мілагучнымі, зьнітаванымі з асноўнай слоўнікавай масай і павінны выклікацца ў жыццё арганічнай патрэбнасцю” [6, с. 180].

У. Дубоўка не толькі распрацоўваў тэарэтычныя асновы ўзнікнення наватвораў, але і сам стаў аўтарам шэрагу слоў, частка якіх з цягам часу страціла адценне навізны і ўвайшла ў актыўны ўжытак носьбітаў мовы і ў слоўнікі літаратурнай мовы. Так, напрыклад, слова *адлюстроўваць* было прапанавана паэтам у 1927 г. побач з *адбіваць*, якое, на думку аўтара, у пэўных выпадках недакладна перадавала сэнс адпаведнага паняцця [5, с. 193].

На старонках “Узвышша” неаднаразова прапаноўваліся наватворы і іншых аўтараў, напрыклад, наватворы С. З. *вопратня, замыканне* (семантычны неалагізм), *выснова* замест адпаведных *раздзявальня, заключэнне, вывад* [8, с. 182].

Вельмі пашыраныя былі наватворы ў перакладных слоўніках, што тлумачылася пурыстычнымі поглядамі іх аўтараў [2; 3; 7]. Аднак частка мовазнаўцаў выказвала негатыўнае стаўленне да гэтай з’явы, зыходзячы з пераканання, што праз такі падыход губляецца зразумеласць і натуральнасць мовы. Найбольш дыскусій выклікала пытанне беларускай тэрміналогіі. Так, напрыклад, М. Байкоў выступаў як прыхільнік замены тэрмінаў іншамоўнага паходжання сродкамі беларускай мовы (часцей за ўсё менавіта наватворамі) [1]. Апанентам яму выступіў Ю. Дрэйсін, які абгрунтоўваў свой погляд тым, што тэрміны павінны максімальна дакладна перадаваць змест паняцця і быць зразумелымі ўсім, а таму перавагу пры перакладзе навуковай тэрміналогіі трэба аддаваць пазычанай лексіцы [4].

Ян Станкевіч, вядомы сваімі радыкальнымі пурыстычнымі поглядамі, наватвораў адводзіў вельмі значнае месца ў лексічнай сістэме мовы. Ён наступным чынам ацэньваў іх наяўнасць: “...створаных штучных слоў у літаратурных мовах ё такое мноства, што калі-б у якой мове хацелі заступіць іх словамі, пазычанымі з чужых моваў, дык гэта магло-б прывесці да ўтраты ёю свае самастойнасці, асабліва, калі-б пазычкі рабіліся з моваў ёй блізкіх” [9, с. 276]. Я. Станкевіч прапаноўваў свае наватворы, напрыклад, *плюйня (плюйніца), саладжонка* (адпаведныя рускім словам *плевательница, пирожное*).

Такім чынам, большасць даследчыкаў у 20 – 30-я гады ХХ ст. станоўча ацэньвала ўзнікненне аўтарскіх наватвораў і іх замацаванне ў слоўніку літаратурнай мовы. Пры гэтым асноўным патрабаваннем да новых слоў выступала іх адпаведнасць агульнаму ладу мовы і зразумеласць яе носбітам.

Літаратура

1. Байкоў М. Да пытання аб чужаземных словах у нашай мове // Польша. – 1927. – № 4. – С. 150-168.
2. Байкоў М., Гарэцкі М. Практычны расійска-беларускі слоўнік. – Мінск, 1926.
3. Байкоў М., Некрашэвіч С. Расійска-беларускі слоўнік. – Мінск, 1928.
4. Дрэізіт Ю. Шануйце мову // Узвышша. – 1928. – С. 172-180.
5. Дубоўка У. Отражать – адбіваць – адлюстроўваць // Узвышша. – 1927. – № 6. – С. 193.
6. Дубоўка У. Пра нашу літаратурную мову // Узвышша. – 1927. – № 2. – С. 167-181.
7. Ластоўскі В. Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік. – Коўна, 1924.
8. С. З. Пра беларускія словы – вопратня, замыканьне і высновы // Узвышша. – 1928. – № 1. – С. 182.
9. Станкевіч Я. Тварэнне новых словаў // Збор твораў у двух тамах. – Т. 1. – Мінск, 2002. – С. 248-260.